

TEMURIYLAR DAVRIDA MAQOM SAN'ATI TARAQQIYOTI

“Shahrisabz” davlat muzey-qo‘riqxonasi

ilmiy xodimi Nurboboyev Husan

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Temuriylar davrida maqom san'atining shakllanishi va rivojlanish jarayonlari, uning nazariy asoslari, ijrochilik an'analari hamda ijtimoiy-madaniy hayotdagi o'rni keng yoritiladi. Shuningdek, mazkur davr musiqashunos olimlarining ilmiy merosi va ularning maqom tizimini rivojlantirishdagi hissasi tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *maqom, Temuriylar davri, musiqa san'ati, Shashmaqom, lad tizimi, usul, ijrochilik.*

Аннотация: *В статье подробно рассматриваются процессы становления и развития искусства макама в эпоху Тимуридов, его теоретические основы, исполнительские традиции и роль в культурной жизни общества. Также анализируется научное наследие музыковедов этого периода.*

Ключевые слова: *макам, эпоха Тимуридов, музыкальное искусство, Шахмаком, ладовая система, ритм, исполнительство.*

Abstract: *This article provides an comprehensive analysis of the formation and development of maqom art during the Timurid period, including its theoretical foundations, performance traditions, and socio-cultural significance. It also examines the scholarly contributions of musicologists of that era.*

Keywords: *maqom, Timurid period, musical art, Shashmaqom, modal system, rhythm, performance*

Kirish

Temuriylar davri (XIV–XV asrlar) Markaziy Osiyo tarixida “Ikkinchi Renessans” sifatida baholanadi. Bu davrda ilm-fan, me'morchilik, adabiyot va san'at misli ko'rilmagan darajada rivojlandi. Musiqa san'ati ham ushbu yuksalish jarayonining ajralmas qismi bo'lib, ayniqsa maqom san'ati mukammallashib bordi.

Maqom — bu nafaqat musiqiy janr, balki murakkab nazariy tizim, badiiy tafakkur mahsuli va ruhiy-estetik ifoda shaklidir.

Amir Temur asos solgan markazlashgan davlat ilm-fan va san'at rivoji uchun mustahkam zamin yaratdi. Samarqand, Hirot, Buxoro kabi shaharlarda madaniy markazlar shakllandi. Temuriy hukmdorlar — Shohrux, Ulug'bek, Husayn Boyqaro davrida saroylar ilmiy va ijodiy muhit maskaniga aylandi.

Saroylarda muntazam ravishda musiqa kechalari, ijodiy majlislar tashkil etilib, iste'dodli hofiz va sozandalar qo'llab-quvvatlangan. Bu esa maqom ijrochiligining professional darajada rivojlanishiga olib keldi. Musiqa san'ati saroy madaniyatining ajralmas qismi sifatida shakllandi.

Temuriylar davrida maqom san'ati faqat amaliy ijrochilik bilan cheklanib qolmay, balki chuqur ilmiy asosda o'rganila boshlandi. Bu borada Abdulqodir Marog'iy alohida o'rin tutadi. Uning "Jome' ul-alhon" va boshqa asarlarida maqom tizimining nazariy asoslari mukammal bayon etilgan. Xoja Abdulqodir Marog'iy musiqa nazariyasi sohasida boy meros qoldirgan: «Kanz ulalhon» («Kuylar xazinasini»), «Jome ul alhon» («Kuylar majmuasi»), «Maqosid ulalhon» («Kuylar hosil qilish o'rni»), «Sharhaladvor» (Safiuddin al Urmaviyning Shuningdek, u «Kitob uladvor»ni turk tiliga tarjima qilgan. Xoja Abdulqodir Marog'iy asarlarida Forobiy, Safiuddin alUrmaviy, Mahmud ash Sheroziylarning musiqaga oid nazariy fikrlarini rivojlantirib, qator masalalarda aniqliklar kiritgan (mas, advor ilmida jamlar doiralarning 103 xilini keltirgan). U o'z davrida qo'llanilgan 45 cholg'u (ud, rubob, chang, yotug'on, ruhafzo, egri, qo'biz) ni tavsiflagan. Xoja Abdulqodir Marog'iy udi murassa' deb atalgan torli soz ixtiro qilgan. Bastakor sifatida Sharq xalqlari musiqasida mashhur tasnif, peshrav, amal, savt shakllarida («Tasnifi Xoja Abdulqodir», «Amali Bo'ston» kabi) kuy va ashula yo'llari, yangi (Zarbul fath, Chohor zarb singari) doira usullari yaratgan, ularning ba'zilar hozir ham ijro etiladi (mas, turklarda «Qiyor» kuyi va b.). U fors va turk tillarida g'azallar ham yozgan; g'azallari ravonligi va musiqiyli

bilan ajralib turadi.¹ Xoja Abdulqodir Marog‘iyning merosi Eron, Ozarbayjon, Xuroson, Iroq, Turkiya, O‘rta Osiyo (xususan, Uzbekistan) xalqlari musiqa tarixini o‘rganishda muhim manbalardandir.

Marog‘iy maqomlarni lad (modal tizim), usul (ritmik tuzilma) va shakl jihatdan tahlil qilib, ularning ilmiy tasnifini yaratdi. U maqomlarning inson ruhiyatiga ta’siri, estetik ahamiyati haqida ham fikr yuritgan. Bu esa maqomni nafaqat musiqa, balki falsafiy-estetik hodisa sifatida ham talqin qilish imkonini berdi.

Temuriylar davrida maqom ijrochiligi ustoz-shogird an’anasi asosida rivojlandi. Bu tizim orqali musiqiy bilim va mahorat avloddan-avlodga o‘tib bordi. Ijrochilar nafaqat kuy va qo‘shiqlarni mukammal ijro etish, balki ularning mazmunini chuqur anglashga ham e’tibor qaratganlar.

Buxoro va Hirot maktablari maqom ijrochiligining yirik markazlari sifatida shakllandi. Har bir maktab o‘ziga xos ijro uslubi, ohang talqini va badiiy ifoda vositalari bilan ajralib turdi. Ijrochilikda improvizatsiya (badihago‘ylik) muhim o‘rin egallagan bo‘lib, bu maqom san’atining jonli va rivojlanib boruvchi tizim ekanligini ko‘rsatadi.

Maqom murakkab ko‘p qismli musiqiy asar bo‘lib, u bir necha bo‘limlardan tashkil topadi. Har bir maqom o‘ziga xos lad tizimi, ohang yo‘nalishi va ritmik tuzilishga ega. Temuriylar davrida maqomlarning ichki tuzilishi yanada mukammallashtirilib, ularning ketma-ketligi va ijro tartibi aniqlashtirildi.

Maqom tarkibida nasr (erkin ohangli qismlar) va zarb (ritmik qismlar) uyg‘unlashgan holda namoyon bo‘ladi. Bu esa tinglovchiga chuqur estetik zavq bag‘ishlaydi. Musiqiy ifoda vositalari orqali insonning ichki kechinmalari, ruhiy holati aks ettiriladi.

Temuriylar davrida adabiyot va musiqa o‘rtasida kuchli uyg‘unlik yuzaga keldi. Alisher Navoiy, Jomiy kabi buyuk mutafakkirlarning g‘azal va ruboiylari

---

¹ Abdulqodir Marog‘iy. “Jome’ ul-alhon” 35 bet

maqom qo‘shiq-lari uchun asos bo‘lib xizmat qildi. She‘riy matn va musiqiy ohang uyg‘unligi maqom san‘atining badiiy qiymatini yanada oshirdi.²

Maqom ijrochilari she‘riyatni chuqur bilgan holda, har bir bayt mazmunini musiqiy vositalar orqali ifodalashga intilganlar. Bu esa maqomni sintez san‘at turi sifatida shakllantirdi.

Temuriylar davrida maqom san‘ati jamiyatning ma‘naviy hayotida muhim o‘rin egallagan. U nafaqat estetik zavq manbai, balki insonni tarbiyalovchi vosita sifatida ham qaralgan. Maqom inson ruhiyatiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatib, uni poklanishga, go‘zallikni anglashga undagan.

Maqom san‘ati turli marosimlar, bayramlar va yig‘inlarda ijro etilib, jamiyatning madaniy birligini mustahkamlashga xizmat qilgan.

Xulosa

Temuriylar davri maqom san‘ati tarixida muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda maqomning nazariy asoslari ishlab chiqildi, ijrochilik maktablari shakllandi va uning badiiy imkoniyatlari kengaydi. Yaratilgan ilmiy va amaliy meros keyingi davr maqom san‘atining rivojiga mustahkam poydevor bo‘lib xizmat qildi.

Bugungi kunda maqom san‘ati milliy madaniyatimizning ajralmas qismi sifatida e‘tirof etilib, uning boy an‘analari davom ettirilmoqda. Temuriylar davrida yaratilgan meros esa bu san‘atning tarixiy ildizlarini belgilab beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (NAMUNAVIY):

1. Abdulqodir Marog‘iy. “Jome‘ ul-alhon”.
2. Alisher Navoiy. “Xamsa” va g‘azallar devoni.
3. O‘zbek musiqa tarixi bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar.
4. Maqom san‘ati va uning nazariy asoslari haqida zamonaviy ilmiy maqolalar.

² Alisher Navoiy. “Xamsa” devoni. 42 bet